

2. Давіденко Н. О. Куратор академічної групи – вихователь, науковець, організатор у вищих технічних закладах освіти [Електронний ресурс] / Н. О. Давіденко. – Режим доступу: [http://www.rusnauka.com/7.\\_DN\\_2007/Pedagogica/20723.doc.htm](http://www.rusnauka.com/7._DN_2007/Pedagogica/20723.doc.htm).
3. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи : методичні рекомендації / під ред. Н. К. Желябіної. – Запоріжжя : ЗДІА, 2007.– 67 с.
4. Красносільська Н. С. Підготовка майбутніх кураторів академічних груп до виховної роботи зі студентами [Електронний ресурс] / Н. С. Красносільська. – Режим доступу: [http://www.psyh.kiev.ua/Красносільська\\_Н.С.\\_Підготовка\\_майбутніх\\_кураторів\\_академічних\\_груп\\_до\\_виховної\\_роботи\\_зі\\_студентами](http://www.psyh.kiev.ua/Красносільська_Н.С._Підготовка_майбутніх_кураторів_академічних_груп_до_виховної_роботи_зі_студентами).
5. Литвин І. В. Структура взаємин академічної групи як показник її згуртованості [Електронний ресурс] / І. В. Литвин. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua>.
6. Мельніченко В. В. Система організаційно-педагогічних умов управління професійно-технічним училищем сільськогосподарського профілю в соціології освіти [Електронний ресурс] / В. В. Мельніченко // Наукові праці. – 2002. – Вип. 7, т. 20. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Npchdu/Pedagogics/2002\\_7/7-12.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Pedagogics/2002_7/7-12.pdf).
7. Осипова Т. Ю. Виховна робота зі студентською молоддю : навч. посіб. / Т. Ю. Осипова, І. О. Бартенєва, О. О. Біла ; за заг. ред. Т. Ю. Осипової. – Одеса : Фенікс, 2006. – 288 с.
8. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / О. М. Пехота та ін. – К. : А.С.К., 2003. – 240 с.
9. Словник української мови: академічний тлумачний словник : в 11 томах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/umova>.
10. Шенкнехт Ю. И. Функции куратора студенческой группы [Электронный ресурс] / Ю. И. Шенкнехт, М. Ю. Коваль. – Режим доступа : <http://elib.altstu.ru/elib/disser/conferenc/2010/02/pdf/342shenkneht.pdf>.

УДК 373.3.015.3:159.922.7

**Р.М. Лейчук**, аспірант

ХНУ ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

## СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ ПОНЯТТЯ

*Розглянуто різні підходи до визначення понять «компетентність», «соціальна компетентність» у психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. Особлива увага приділяється визначенню соціальних ролей учнів, які формують соціальну компетентність.*

**Ключові слова:** компетентність, соціальна компетентність, структура соціальної компетентності.

*Рассмотрены различные подходы к определению понятий «компетентность», «социальная компетентность» в психолого-педагогических исследованиях отечественных и зарубежных ученых. Особое внимание уделяется определению социальных ролей старшеклассников, у которых формирует социальную компетентность.*

**Ключевые слова:** компетентность, социальная компетентность, структура социальной компетентности.

*In the article the author considers various approaches to define the concepts «competence», «social competence» in psychological and pedagogical researches of domestic and foreign scientists. The special attention is given to the definition of social roles of the senior pupils who become the basis for development of the maintenance of the social competence.*

**Key words:** a competence, a social competence, a structure of the social competence.

**Постанова проблеми.** У процесі модернізації сучасної освіти одним з провідних завдань стає формування соціальних компетенцій особистості у процесі її суб'єктної самореалізації у виховному середовищі. Необхідність вирішення такого завдання визначається очікуваннями суспільства, визначальними потребами громадян у розвитку соціальних компетенцій у процесі отримання освіти.

Якщо розглядати соціальну компетентність як реалізовану можливість особистості у вдосконаленні соціопростору в цілому і себе в цьому просторі, зокрема, можна дійти висновку, що виховне середовище освітньої установи здатне моделювати соціальну поведінку людини, надаючи їй можливість набути досвіду суб'єктної самореалізації, розвивати соціальні компетенції. Саме це положення стає значущим у процесі формування соціальних компетенцій через виховне середовище [9]. Результатом процесу соціалізації учнів, тобто результатом реальної взаємодії школи та середовища, стає новий рівень соціальної компетентності школяра. Отже, формування соціальної компетентності постає для сучасної школи одним з важливих педагогічних завдань.

**Мета статті.** Виходячи з актуальності проблеми, метою статті є обґрунтування теоретичних основ формування соціальної компетентності та визначення критеріїв, які допоможуть визначити рівень її сформованості в учнів в умовах позашкільних освітніх закладів.

**Аналіз останніх публікацій.** Аспекти соціалізації особистості у позашкільних навчальних закладах відображені у працях С. Букреєвої, В. Вербицького, О. Глух, Л. Ковбасенко, В. Мачуського, Л. Островської, В. Пострілюного, Г. Пустовіта, А. Сиротенка, Т. Суценко, Н. Тернової та ін.

Однак, як показав аналіз джерельної бази, психологічні аспекти соціальної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позашкільних навчальних закладах не були предметом спеціального дослідження.

**Виклад основного матеріалу.** До мікрофакторів, які впливають на школяра, відносяться сім'я, однолітки, мікросоціум, різні освітні та виховні організації. Установам позашкільної освіти також необхідно активно включатися у процес соціалізації школярів, взаємодіючи з перерахованими мікрофакторами, враховуючи їх безпосередній вплив на формування особистості учня.

Звідси випливає одна з цілей, що стоїть перед позашкільними освітніми установами: створити необхідні умови для формування високого рівня соціальної компетентності.

Такі умови можна створити, використовуючи можливості виховного середовища позашкільної освітньої установи, спрямовуючи виховні зусилля не на дітей, а на навколишнє середовище життєдіяльності, з якими діти взаємодіють. Ми згодні з думкою М. І. Рожкова, який стверджує, що «... від того, як індивід стає елементом соціальної організації, включається в суспільство, залежить освоєння ним системи соціальних ролей, адекватних функціям, які повинен реалізувати індивід у системі соціальних відносин» [8].

У цих умовах позашкільні освітні установи повинні організовано, змістовно й технологічно перебудовуватися з урахуванням підвищення вимог до вихованців. Основним завданням освіти стає виховання школяра, здатного швидко інтегруватися в суспільство на основі засвоєних ним у школі елементів культури, соціальних норм і цінностей.

Виходячи з таких цілей і завдань, можна говорити про кінцевий результат освіти – про компетентність випускника.

Компетентність – це система компетенцій, наявність певних знань та необхідного досвіду для результативної діяльності в заданій сфері. Компетентність людини має певну структуру, що включає компоненти, пов'язані зі здатністю особистості вирішувати необхідні проблеми в різних сферах діяльності: самостійної пізнавальної, громадської, соціально-трудова, культурно-дозвіллевої.

Радою Європи були визначені п'ять груп ключових компетенцій, якими, на думку ЮНЕСКО, повинні володіти випускники загальноосвітньої школи. У першу групу включені соціальні компетенції, оволодіння якими дозволяє випускникам школи брати на себе відповідальність, брати активну участь у виробленні спільного рішення, вміти врегулювати конфліктні ситуації позитивним способом, брати участь у діяльності різних демократичних інститутів.

У вітчизняній педагогіці і соціальній психології у визначенні «соціальної компетентності» переважали комунікативні аспекти. А. Кидрон тлумачив соціальну компетентність як необхідну навичку спілкування. Як властивості такої соціальної компетентності були розглянуті контактність, товарицькість, балакучість, сила переконання, готовність до обговорення, впевнена манера тримати себе та ін.

Після 90-х рр. ХХ ст. соціальна компетентність як особистісна якість людини стає затребуваною у всіх соціальних сферах життєдіяльності, розглядається як міждисциплінарний предмет і аналізується як складне, багатокомпонентне і багатоаспектне явище. Ця тенденція знаходить своє продовження у дослідженнях сучасних учених.

Так, В.М. Куніцина виділяє такі види соціальної компетентності: вербальна компетентність; комунікативна компетентність; соціо професійна компетентність; соціально-психологічна компетентність; самоідентифікація (его-компетентність).

І.О. Зимня виділяє компетенцію, що відноситься до соціального впливу людини і соціальної сфери, на компетенцію соціальної взаємодії (з суспільством, спільнотою, колективом, сім'єю, друзями, соціальна мобільність) і компетенцію у спілкуванні [2].

У дисертаційному дослідженні Є.В. Коблянської соціальна компетентність розглядається як «розуміння відносини «Я»-товариство, уміння вибрати правильні соціальні орієнтири, вміння організувати свою діяльність відповідно до цих орієнтирів. Соціальна компетентність – «це якість людини – суб'єкта трудової діяльності та члена цього соціуму, пов'язана з соціальними нормами, якими суспільство регулює життя і взаємодію своїх членів» [5, с. 210].

О.К. Крокінська акцентує свою увагу на недостатньому рівні соціальної компетентності, яку зберігає авторитарний тип особистості з комплексом установок конфронтації та ірраціональності, з клішованим мисленням, що вміє приймати тільки спрощені пояснення.

Велика увага дослідженню соціальної компетентності приділено зарубіжними авторами. Так, німецькими психологами У. Пфінгстен і Р. Хінтч соціальна компетентність трактується як володіння когнітивними, емоційними і моторними способами поведінки, які в певних ситуаціях приводять до довгострокового сприятливого співвіднесення позитивних і негативних наслідків. Г. Співак, М. Шарі розглядають соціальну компетентність як набір пов'язаних між собою умінь у вирішенні міжособистісних проблем. М.

Аргайл у понятті «загальна соціальна компетентність» об'єднував професійну та комунікативну компетентність, вважаючи за необхідне розглядати їх у взаємозв'язку. Х. Шредер і М. Форверг вважають, що структуру соціальної компетентності пронизують чотири властивості особистості: комунікабельність, рішучість, впливовість, самоповага.

Таким чином, аналіз існуючих підходів до визначення «соціальної компетентності» дає нам підставу визначити соціальну компетентність як інтегративну якість особистості, яка включає в себе необхідні знання, досвід, здібності, сформовані в результаті соціалізації та дозволяють людині адекватно адаптуватися в соціумі і ефективно взаємодіяти в суспільстві. Соціальна компетентність дозволяє достатньо ефективно вирішувати проблеми в соціальному середовищі.

Соціальна компетентність людини включає в себе:

- знання про функціонування соціальних інститутів у суспільстві; про соціальні структури; про різні соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві;
- знання рольових вимог і рольових очікувань, що ставляться в суспільстві до носіїв того чи іншого соціального статусу;
- навички рольової поведінки, орієнтованої на той чи інший соціальний статус;
- знання загальнолюдських норм і цінностей, а також норм (звичок, звичаїв, традицій, законів, табу тощо) у різних сферах і галузях соціального життя – національної, політичної, релігійної, економічної, духовної та ін.;
- уміння і навички ефективної соціальної взаємодії (володіння засобами вербальної і невербальної комунікації, механізмами взаєморозуміння у процесі спілкування);
- знання та уявлення людини про себе, сприйняття себе як соціального суб'єкта і т. д. [3].

На думку Н.В. Калініної, соціальна компетентність особистості – важливе психологічне новоутворення, що дозволяє гармонійно і конструктивно вирішувати проблеми вікової кризи [4, с. 146-148]. Автор також пов'язує із соціальною компетентністю успішність виконання освітньою установою соціального замовлення суспільства, держави, конкретного соціуму і пропонує вважати її основним індикатором результативності діяльності. Зокрема, автор пише: «Визначаючи соціальну компетентність як сукупність знань і умінь, що забезпечують виконання соціальної діяльності, особистісних якостей, пов'язаних зі здатністю брати на себе відповідальність, і певного рівня духовної культури, що включає в себе любов, визнання, віру, модель соціально-компетентного школяра, можна представити у вигляді набору таких ознак:

- сформованість мотивації досягнень у навчальній діяльності; розвиток продуктивних прийомів і навичок навчальної діяльності;
- сформованість навичок самоконтролю, самоорганізації і саморегуляції; керівництво в поведінці усвідомленими соціальними нормативними цілями і правилами, засвоєння соціальних норм поведінки;
- задоволеність собою, адекватна самооцінка, володіння критичністю стосовно себе й оточуючих;
- засвоєння навичок конструктивної взаємодії з однолітками і дорослими, засвоєння міцних дружніх контактів;
- сформованість навичок конструктивної поведінки у важких життєвих ситуаціях» [4, с. 146-148].

Розглядаючи соціальну компетентність як особистісне формування, М.І. Лукьянова трактує цей феномен як «свідоме вираження особистості, що виявляється в її переконаннях, поглядах, стосунках, мотивах, установках на певну поведінку, в сформованості особистісних якостей, що сприяють конструктивній взаємодії» [6, с. 240-242].

Таке розуміння сутності соціальної компетентності автор доповнює своїм баченням її структури, пропонуючи як компоненти розглядати наступне:

- мотиваційно-ціннісний – це мотиви соціальної діяльності, сформованість мотивації, прагнення до досягнень, установки на соціальну взаємодію, ставлення до моральних норм, цінностей суспільного та особистісного порядку;
- операційно-змістовий – це сукупність знань, умінь, навичок, що дозволяє здійснювати критичний аналіз своїх і чужих вчинків, прогнозувати результат взаємодії, здійснювати комунікацію, впливати на інших людей, ставити цілі і досягати їх реалізації;
- емоційно-вольовий – здатність здійснити вибір рішення, здатність до самоконтролю та саморегуляції, готовність взяти на себе відповідальність, рішучість, упевненість у собі [6, с. 240-242].

Цікаві погляди на сутність соціальної компетентності відображені в роботах В.Ш. Масленнікової [7, с. 84-90]. Соціальна компетентність, на думку автора, об'єднує ціннісне розуміння соціальної дійсності, категоріальні конкретні соціальні знання як керівництво до самовизначення, як уміння індивіда здійснювати соціальні технології в головних сферах діяльності людини. У силу цього в центр процесу формування такої компетентності пропонується помістити розвиток локусу контролю школярів та їх інформування з усіх питань соціальної реальності [7, с. 84-90]. В.Ш. Масленнікова виділяє три компоненти соціальної компетентності: індивідуально-особистісний, соціологічний та життєво-футурологічний.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про різні підходи до розуміння сутності соціальної компетентності:

- соціальна компетентність представлена або як інтегративна якість особистості, або як соціальна взаємодія;
- соціальна компетентність характеризується як результат деякої діяльності або показник досягнень особистості в певному виді діяльності;
- змістовний компонент формування соціальної компетентності залежить від віку людини. Процес формування і розвитку соціальної компетентності в різні вікові періоди мають як спільні, так і особливі риси, що включають як різні, так і подібні компоненти.

Соціальна компетенція будується і розвивається на основі досвіду і діяльності самих вихованців. З цією метою необхідно створювати умови для прояву учнями соціальної активності, оскільки набуття компетенцій безпосередньо пов'язане з педагогічними інноваціями у змісті, формах і технологіях виховання.

У цьому сенсі важко не погодитися з висловлюванням, що у вихованні найважливішим «має бути визнано створення умов для освоєння дітьми соціальних навичок і ролей, розвитку культури їх соціальної поведінки з урахуванням динаміки соціально-економічних змін у суспільстві» [11, с. 97].

На основі теоретичних досліджень ми сформулювали таке уявлення про поняття соціальної компетентності: це комплекс знань про соціальну дійсність, система соціа-

льних умінь, навичок та соціально-особистісних характеристик, рівень сформованості яких у кожної людини дозволяє вибудовувати свою поведінку, враховуючи особливості соціальної ситуації, і ефективно виконувати задану соціальну роль.

На нашу думку, соціальна компетентність – це не проста сума знань, це здатність людини вирішувати життєві проблеми і завдання, знаходити вихід у повсякденних реальних ситуаціях, використовуючи набуті вміння та навички, навчальний та життєвий досвід, соціальні цінності та особисті мотиви.

Таким чином, необхідний рівень соціальної компетентності учнів досягається за допомогою формування:

- комплексу соціально-комунікативних знань і відносин (понятійно-сутнісний компонент);
- системи соціально-комунікативних умінь (практично-діяльнісний компонент);
- досвіду продуктивної соціально-комунікативної діяльності (мотиваційно-світоглядний компонент);
- особистісно-ціннісного ставлення до вдосконалення соціально-комунікативної компетентності (концептуальний компонент).

Важливим завданням у процесі формування соціальної компетентності в учнів стає створення необхідних умов, які забезпечують освоєння і прийняття ними суспільних цінностей та ідеалів, розвиток форм і способів соціальної поведінки.

**Висновки.** Проведений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують теоретико-методичні основи співпраці педагогів загальноосвітньої школи та позашкільних навчальних закладів у вирішенні проблеми формування соціальної компетентності дітей та підлітків, подальше вдосконалення соціалізації особистості в основних інститутах виховання і навчання відповідно до мінливих умов життя суспільства.

#### Список використаних джерел

1. Бочарова В. Г. Педагогика социальной работы / В. Г. Бочарова. – М. : SvR-Аргус, 1994. – С. 207.
2. Зимняя И. А. Современное состояние проблемы концепций воспитания / И. А. Зимняя, Н. А. Морозова. – Ярославль : Современные концепции воспитания, 2000. – С. 171.
3. Иванова Ю. В. Развитие исследований социальной компетентности в период модернизации образования [Электронный ресурс] / Ю. В. Иванова // Актуальные проблемы образования и воспитания: международный опыт и перспективы сотрудничества : сборник научных статей. – Режим доступа : <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/443/67443/40627>.
4. Калинина Н. В. Социальная компетентность школьников как индикатор результативности деятельности образовательного учреждения / Н. В. Калинина // Психология инновационного управления социальными группами и организациями. – М.-Кострома, 2001. – С. 146-148.
5. Коблянская Е. В. Психологические аспекты социальной компетентности : дис. ... канд. психол. наук / Е. В. Коблянская. – СПб. : СПбГУ, 1995. – С. 210.
6. Лукьянова М. И. Социальная компетентность как компонент управленческой культуры руководителя / М. И. Лукьянова // Психология инновационного управления социальными группами и организациями. – Кострома, 2001. – С. 240-242.
7. Масленникова В. Ш. Личностная композиция социального отношения / В. Ш. Масленникова // Современные концепции воспитания. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2000. – С. 84-89.

8. *Рожков М. И.* Социальные пробы как фактор социализации учащихся / М. И. Рожков // Ярославский педагогический вестник. – 1994. – № 1. – С. 16-18.

9. *Тихомирова Е. И.* Субъектная самореализация личности в воспитывающей среде как условие формирования социальных компетенций [Электронный ресурс] / Е. И. Тихомирова // Традиции и инновации в социальной педагогике : материалы научно-практической конференции. – Режим доступа : <http://www.pgsga.ru/structure/laboratory/trudy/page2.php>.

10. *Шацкий С. Т.* Педагогические сочинения : в 4-х т. / С. Т. Шацкий. – М. : Просвещение, 1962-1964. – Т. 2. – С. 412.

11. *Ясвин В. А.* Образовательная среда от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Смысл, 2001. – 366 с.